

RIGLYNE UIT DIE VERLEDE VIR DIE SENDINGWERK VAN DIE TOEKOMS

J M Cronjé

Wanneer oor 'n onderwerp soos hierdie besin word, verskyn daar onmiddellik twee slaggate wat vermy moet word, naamlik

1. Die gebrek aan begrip van veranderde omstandighede. Ons leef vandag op sendinggebied in 'n grootliks veranderde wêreld, vergeleke by dié van 'n eeu of selfs 'n halfeeu gelede.

"Dit is nodig om kennis te neem van 'n periode wat tans as afgesluit beskou moet word ... en dat 'n nuwe tydperk vir die sending aangebreek het."¹⁾

Oor die situasie in Sentraal-Afrika word in 1982 meegedeel:

"'n Eeu gelede was dit die uitdaging van 'n donker heidendom in Midde-Afrika wat die N.G. Kerk in Suid-Afrika aangegryp het. 'n Stroom van sendelinge, leraars, onderwysers, geneeshere, lekewerkers, het noordwaarts beweeg na Malawi, Zambië en Zimbabwe. Deur die genade van die Here het hulle die saad gesaai waaruit jong lote van die Kerk van Christus sou uit-spruit.

Vandag het daardie sendingaksie tot groot mate tot stilstand gekom. Nou is dit die Jongkerke en hulle leiers wat self die leiding neem. En dit in 'n tyd van geweldige ontwikkeling en verandering op politieke en ekonomiese en sosiale terrein in Afrika."²⁾

In die toekoms mag dit ál meer die geval wees. Wat toepaslik en gesonde beleid in die vorige eeu was, mag dalk glad nie meer relevant wees nie.

2. Die tweede saak wat vermy moet word, is die moontlike uitgangspunt dat buitelandse- en binnelandse sending identities is en dat metodes wat in die buiteland met groot sukses toegepas is, onveranderd op Suid-Afrika oorgeplant kan word. Dit is 'n oningeligte en onjuiste siening - vroeër gedurende die

koloniale tydperk reeds en meer nog vandag in 'n periode van die bestaan van onafhanklike, selfregerende state. Suid-Afrika, waar sendende kerk, reeds-gebore Jongkerke en oorblywende ongekerstende massas in dieselfde geografiese gebied woon, vorm 'n heel unieke werksakker vir die Christelike sending.

Wanneer daar dan oor "riglyne" uit die verlede vir die sendingwerk van die toekoms" gehandel word, is dit 'n riskante onderneming. Te meer nog as gevolg van skrywer se noue kontak met die buitelandse sending van die Ned. Geref. Kerk, wat sy objektiwiteit mag beïnvloed. Te midde van die risiko's daaraan verbonde en met vermyding van bogenoemde slaggate so ver moontlik, wil ons tog probeer om sekere riglyne te trek wat moontlik ook rigtinggewend vir die uitgebreide sendingwerk van die Kerk in die toekoms kan wees.

1. Die kerk mag nie sy Godgegewe sendingtaak aan andere oorlaat nie

"The needs of the indigenous peoples were largely ignored until the end of the 18th century. In 1824 a committee on missions was appointed and in 1836 the first missionary to Blacks was commissioned". So word oor die sendingwerk van die Ned. Geref. Kerk in die onlangs verskene World Christian Encyclopedia geoordeel.³⁾

In hierdie stelling verdien die volgende verdere aandag:

Die uitdrukking "ignored" mag hier nie ongekwalifiseerd gebruik word nie. Dit is histories juis dat die Ned. Geref. Kerk in die vroegste jare van sy bestaan aan die Kaap weinig aan praktiese sendingwerk gedoen en eers in 1826 (nie 1836 soos deur Barrett aangegee nie) sy eerste sendelinge in die persoon van eerw. Leopold Marquard georden het.⁴⁾ Maar dan was daar ook bepaalde redes voor. Reeds by die begin van die volksplanting aan die Kaap in 1652 gebruik Jan van Riebeeck die formuliergebed waarin ook die inheemse bevolking van die land in herinnering geroep word wanneer gebid word "dat onder deze wilde en brutale menschen de waare Gereformeerde Christelijke leere" ingang mag vind.

Toe daar nog geen predikant of sendeling aan die Kaap is nie, gee die Sieke-troosters ook aandag aan die geestelike behoeftes van Hottentotte en slawe en behartig 'n skool vir hul kinders. Op 3 Mei 1662 word die eerste inheemse

bekeerling gedoop: Eva, 'n Hottentotmeisie in diens van die vrou van Jan van Riebeeck.

Die Kerk aan die Kaap is egter baie klein; selfs na byna 100 jaar, in 1743, is daar maar drie predikante (in Kaapstad, Stellenbosch en Drakenstein). Die Kweekskool op Stellenbosch word eers in 1859 geopen en die Sendinginstituut op Wellington in 1877.

Gedurende hierdie tyd, toe die Ned. Geref. Kerk (NGK) nog klein en swak is en min aandag aan sendingwerk kon gee, kom talle sendinggenootskappe Suid-Afrika binne om die evangelie te verkondig: die Morawiese Sendinggenootskap, Londense Sendinggenootskap, ens., ens.

Binne Suid-Afrika word die Suid-Afrikaanse Sendinggenootskap in 1799 gestig. Hoewel interkerklik, speel leraars en lidmate van die NGK 'n leidende rol daarin. Selfs toe daar in 1889 met sendingwerk in Malawi begin word, vorm predikante 'n Predikante-Sendingvereniging wat die salaris van ds A C Murray, pioniersending, betaal.

Al meer, veral na 1824 toe die gemeentes in Suid-Afrika toegelaat word om hul eie sinode te vorm en besluite te neem, dring die besef egter deur: die opdrag tot sendingwerk kom na die kerk van alle tye en nie net tot 'n groepie lidmate (sendingvereniging) binne die kerk nie. Daarom neem die Sinode die werk in Malawi oor, begin sinodes nuwe buitelandse sendingvelde en behartig gemeentes die plaaslike sending.

Maar selfs in 1978 vind die Algemene Sinode dit wel nog nodig om daarop te wys "dat dit verstandiger sou wees om 'n sendingtaak steeds onder leiding van die Kerk en met sy steun aan te pak, al mag dit aanloklik lyk om self finale besluite te neem en skynbaar vinniger resultate te bereik".⁵⁾

"Het is duidelik, dat de ambtelijke zendingopdracht rust op de Kerk in haar institutaire gestalte", verklaar prof J H Bavincx.⁶⁾

2. Om 'n suksesvolle sending te wees en te bly, verg 'n baie toegewyde persoonlike geestelike lewe

"Een van die besondere kenmerke van die pioniersendinge is hulle roepingsbesef ... Hierdie roepingsbesef het die pioniers deur baie moeilike dae gedra

en laat deurdruk toe die werk menslikerwys gesproke gestaak moes word ... nog 'n kenmerk van die pioniers was hul geloofsmoed".⁷⁾ As getuie hiervan dien die volgende voorbeelde:

* Die eggenote van ds A McKidd sterf aan malaria gedurende hul eerste jaar op Goedgedacht-(Kranspoort-)sendingstasie op 38-jarige ouderdom. Tog gaan hy voort met die werk daar aan die voet van die Soutpansberg.

* Van die eerste 12 sendelinge in Malawi sterf vier, meesal as gevolg van tropiese siektes (malaria en swartwaterkoors). Van die begin van die sending (1889) tot 1930 is daar 16 sterfgevälle.

Kindertjies moet ook vanaf hul sesde jaar vir skool na Suid-Afrika gaan en sien hul ouers nie weer voor hulle oor vier of vyf jaar met verlof uitkom nie. Die meeste werk in die wyke moet met die trapfiets gedoen word.

* Daar moes in meeste sendingvelde vyf tot agt jaar gearbei word voordat die eerste lidmate gedoop kan word. In die N G Sending in Nigerië was die periode veel langer, naamlik 20 jaar, voordat die eerste ware bekeerlinge na vore gekom het, sodat 'n pioniersending van daar intussen geskryf het: "Dit voel of ons met 'n klein beitelkje aan 'n groot rots (die heidendom) staan en kap."

* Die sendingwerk moet ook gedoen word in die sensitiewe veld van "kruiskulturele kommunikasie wat nie slegs taalkennis van die ander mens insluit nie, maar ook - veral - die veld van nie-verbale kommunikasie".⁸⁾

Tog gaan die sendelinge voort, lê die grondslae vir die Christelike kerk en aanvaar die opofferings aan die werk verbonde. Wat is dit wat hul daartoe in staat stel? Drie faktore:

* Die vaste geloofsekerheid in verband met hul persoonlike saligheid en geloof in Jesus Christus hul Verlosser.

* 'n Diepe besef dat hulle deur God na hierdie besondere werkkring geroep is. In moeilike dae kon hulle dan daarop terugkom en hulle op die hulp van die Here beroep.

* Hul toegewyde gebedslewe. Hulle het die geheim geken en die geleentheid benut om met die Here in die stilte te verkeer.

Omstandighede waaronder die sendingwerk vandag voortgesit moet word, verskil totaal van dié van die verlede. Bogenoemde faktore bly egter net so onontbeerlik vir die persoon wat in hierdie gekompliseerde tyd sending wil wees en dit wil bly.

3. Konstruktiewe sendingwerk sluit veel meer in as net die maak van bekeerlinge

Dit blyk reeds uit die groot opdrag van die Meester: "Gaan dan na al die nasies toe en maak die mense my dissipels; doop hulle ... en leer hulle om alles te onderhou wat Ek julle beveel het" (Mat. 28:19). Die "dissipels" van Christus wat deur die prediking en die werking van die Heilige Gees na vore kom, moet ook gedoop word en geleer word om alles te onderhou wat Christus beveel het. Dit is 'n lang proses wat kategese, Bybelstudie, getuies vir die Here wees, ens. insluit. Dit behels die vorming en uitbouing van kerke. So het die N G Sending nog altyd die sendingtaak gesien.

Hierdie taak sluit egter ook 'n sosio-ekonomiese diens in. Die missionêre verkondiging van die kerk is alleen dan volledig as daarin kerygma en diakonia tot 'n eenheidsgetuie saamgesmelt het wat die Koninkryk van God as bestaande werklikheid sowel verkondig as illustreer ... Die sending verkondig die liefde van Christus vir die wêreld en in die diakonaat word dit sigbaar en konkreet".⁹⁾

"Ons sal dus steeds met 'n eenvoudige drie-dimensionele sendingbegrip werk: evangelisering, kerkopbou en sosio-ekonomiese diens. Die drie dimensies kan ook aangedui word met die drie gelaaië Griekse woorde: kerūgma, koinōnia en diakonia".¹⁰⁾

Hierdie metode, wat later as die "Omvattende benadering" ("Comprehensive approach") in die Sendingwetenskap bekend sou staan, is deur die N G Sending vanaf die begin op sy sendingstasies, binne en buite die RSA, toegepas. Nie omdat die Sendingwetenskap toe reeds so ontwikkel was nie, maar omdat die sendelinge tereg gekom het in 'n milieu wat nie kon lees of skryf nie, oor geen of baie min mediese dienste beskik het en van wetenskaplike landboumetodes geen kennis gedra het nie.

Daarom begin die N G Sending met skole, hospitale, landbouvoorligting, opleiding van vaklui (veral messelaars en skrynwerkers) en tuisnywerhede (rotingwerk, leerwerk, seepkook, spin en weef, ens.). Die eerste boek oor landbou in die groot Chewa-taal van Sentraal-Afrika (Ciyambi ca Milimidwe) is deur 'n landbouonderwyser van die N G Sending, mnr Jan Taljaard, geskrywe. In die sestigerjare stel ds J F Botha in dieselfde taal 'n handleiding op oor "die Christen en die politiek" (Mkristu ndi Ndale za Dziko). So pas het The Witness of the Church in Zimbabwe van die hand van prof W J van der Merwe,

voorheen van die Kweekskool op Stellenbosch, verskyn waarin hy aan Jongkerke die Bybelse siening oor nasionalisme, sosialisme, kapitalisme en Marxisme deurgee.¹¹⁾

Ook vandag sal die N G Sending nie by die sosio-ekonomiese behoeftes van mense onder wie hy werk kan verbygaan nie. Hy sal sy deel moet bring in die bekamping van armoede, gebrek aan ontwikkeling, werkloosheid, behuisingsnood, drankmisbruik, ens. Hierin stel Mfesane in Oos-Kaap 'n pragtige voorbeeld.

Maar wanneer die Sending hierin sy bydrae maak, sal hy die volgende ernstig in gedagte moet hou, ten einde sy prioriteite reg te kan bepaal:

- * Daar is ook ander instansies doenig op hierdie terrein: die staat, welsynsorganisasies, nywerhede, ens. help almal om verlossing van onkunde, onderontwikkeling en armoede te bevorder.
- * Daar is egter net één instansie wat die boodskap van verlossing van sonde na daardie selfde mense kan bring en dit is die kerk deur die evangelie van Jesus Christus. Die sending sal moet waak daarteen om só in die sosio-ekonomiese dimensie (insluitende die politiek) betrokke te raak, dat die primêre taak van evangelisering skade ly of ongedaan bly. Dan het die sout smaakloos geword.

Prof J Verkuyl spreek 'n waar woord wanneer hy in 1975 skryf: "In die eerste plaats moet gezegd worden, dat de zendingstaak inhoudt mensen uit te nodigen om Jezus te leren kennen als de Messias van de Rijk Gods ... En als wij mensen in aanraking brengen met Jezus, zullen wij - dit is het volgende aspect - de oproep tot bekering niet mogen verwaarlozen ... Metanoia, bekering, is het antwoord, dat Christus vraagt en verwacht van degenen die de boodschapt van het Rijk serieus nemen".¹²⁾

In sy ondersoek na "die onvoltooide sendingtaak in Noord- en Oos-Transvaal" verklaar dr J J Kritzinger: "Hoeveel mense kerklidmate is, sonder dat die lewendmakende Woord werklik tot bekering (omkeer) gebring het, is nie bepaalbaar nie, maar stem tot diep bekommernis. Dit is in elk geval nie korrek nie as mense sê dat 'almal in Suid-Afrika mos teen hierdie tyd die evangelie gehoor het'. Ja, gerugte daarvan is gehoor, maar regtig gehoor het baie nog nie".¹³⁾

4. Sendingwerk wat blywende resultate lewer, is dié wat saam met die Jongkerk aangepak word

Reeds voor die Jongkerke amptelik bestaan het, maak die NGK (veral in sy buitelandse sending) van die eerste bekeerlinge as medewerkers gebruik. Hulle kry opleiding om as evangelis-onderwysers op die buiteposte te gaan werk, die mense die inhoud van die Bybel te leer, kerkisasie, dienste en bidure te hou en die mense te leer om die Bybel te kan lees. Later word sommige van hulle vir voltydse evangeliste opgelei. Nog later kom die geordende leraar op die toneel. Die sendeling staan nie alleen nie, maar het talle medewerkers. Verder kry die nuwe Christelike geloof 'n eie, inheemse karakter wanneer dit, nie deur uitlanders nie, maar deur eie volksgenote verkondig word. As die sendeling moet weggaan, bly hulle agter om die werk voort te sit.

Hierdie beleid bring die volgende oorwegings na vore:

* Die groot belangrikheid van die opleiding van inheemse werkkragte.

Teologiese skole met akademies goedgeskoolde dosente bestaan oral. Waaraan daar egter 'n dringende behoefte is, is opleiding van nie-geordende werkkragte. Om maar een voorbeeld te noem: dit word bereken dat daar binne die gebied van die Sinode van Nkhoma (Malawi) op 'n Sondag by 1 000 plekke kerk gehou word. Die mense het nie motors om gereeld op Sondag na 'n sentrale kerkgebou te ry nie. Vir hierdie 1000 kerkdienste is net ongeveer 50 leraars beskikbaar. By die ander 950 moet ouderlinge voorgaan. Watter opleiding hiervoor het hy ontvang? In die vroeë jare het die buiteposonderwyser hierdie werk gedoen en 'n voortgaande in-diens-opleiding daarvoor ondergaan. Maar hulle bestaan nie meer nie en die ouderlinge moes die taak by hulle oorneem.

Daarom word die Bybelskool ("Lay Training Centre") in 1962 by Chongoni in Malawi begin, waar kerkraadslede, kategete, vroueleidsters, skribas en kassiers van kerkrade, jeugleiers, ens. vir hul taak voorberei kan word. Soortgelyke inrigtings volg op Madzimoyo (Zambië), Morgenster (Zimbabwe) en onlangs ook in GaRankuwa naby Pretoria.

* Die noodsaaklike samewerking tussen lidkerke van die familie van N G Kerke in die voortsetting van die sendingtaak.

'n "Beleid met betrekking tot gesamentlike sendingwerk", deur die sinodes van genoemde kerke in die RSA goedgekeur, bestaan reeds.¹⁴⁾

"n Baie belangrike baken op die pad van die sendinggeskiedenis van die NGK was die konstituering van die NGKA in 1963 as 'n outonome Susterskerk met sy eie kerkorde. Die tydvak van voogdyskap was nou vir goed verby en die era van gesamentlike sendingwerk het aangebreek".¹⁵⁾

"Die Jongkerke het selfstandig geword en moet nou by die beplanning en uitvoering van enige sendingaksie in ag geneem word en geken word".¹⁶⁾

Vir die suksesvolle toepassing daarvan is nodig: onderlinge raadpleging en goeie verhoudings tussen die betrokke kerkrade en sinodes.

Nou is dit so dat verhoudings tussen die NGK en die ander lede van die N G Kerkfamilie binne die RSA in die jongste tyd tot 'n sekere mate gespanne geraak het: wat die N G Kerk in Afrika betref, in 1975 met die besluite wat deur sy Algemene Sinode op Worcester geneem is; wat die N G Sendingkerk in Suid-Afrika betref, as gevolg van besluite deur sy Sinode van September 1982 geneem, en wat die Reformed Church betref, deur besluite van sy Sinode in 1980 en van sy Sinodale Kommissie sedertdien.

Vir die NGK in die algemeen het hierdie besluite as 'n skok gekom. Daar word gesê: "Is dit wat ons kry na alles wat ons vir hulle gedoen het?"

In hierdie verband moet op die volgende gelet word

* Vir die NGK in die algemeen is dit vreemde geluide en 'n onbekende gesindheid. Maar vir sendingleiers en Sinodale Sendingkommissies binne die Kerk (veral in die Kaapprovinsie en die Oranje-Vrystaat) is dit nie nuut nie. Hulle het reeds vroeër daarmee in Malawi, Zambië en Zimbabwe kennis gemaak, terwyl die lidmate van die NGK tot 'n groot mate daar weinig kennis van gedra het. In Zambië byvoorbeeld wou die Kerk die beheer oor alle sendingwerksaamhede en eiendomme in 1965 oorneem met die gebruik van die woorde "we demand ...".

* Hierdie veranderde houding moet gesien word in die lig van

1. 'n Kerk wat van sy selfstandigheid bewus geword het en uitdrukking daaraan wil gee - soms wel op kwetsende wyse (na 10 jaar het die Kerk in Zambië uit eie beweging verskoning gevra vir die gebruik van die woorde "we demand"). Vroeër het die sendeling namens die Jongkerk gepraat, maar nou het die Kerk (in sekere sin) "grootgeword" en praat sy eie seuns namens hul Kerk. Hulle bring die selfstandigheid van die Kerk en sy reg om sy eie besluite te neem in beoefening.

2. Oor die wêreld heen het hierdie proses gewoonlik ook gepaard gegaan met die nasionale ontwaking op kulturele en politieke gebied van die volkere onder wie hierdie Jongkerke bestaan. Hierdie nasionale bewuswording, waarmee die N.G. Sending sedert die vyftigerjare in Malawi, Zambië en Zimbabwe te doen gekry het, het nou ook na die volkere in Suider-Afrika deurgedring. Hulle vra vir erkenning, die beëindiging van diskriminasie en h aandeel in die regering van die land.

Hoe optree?

Hoe gaan die NGK in hierdie baie moeilike en sensitiewe situasie optree? h Aanvanklike (natuurlike?) reaksie van: "Laat hulle loop! As hulle dan so wil optree, is ons klaar met hulle", sal vir die Koninkryk van God nie veel voordeel besorg nie, indien enige. Dit was ook nie die NGK se manier van doen in sy sendingvelde in Sentraal-Afrika nie.

Ouers stoot nie hulle (natuurlike) kinders van hulle weg wanneer hulle in h grootwordstadium (adolessensie) kom en ook soms h veranderde houding teenoor die ouer kan aanneem en kwetsende opmerkings kan maak nie. Nee, hy tree met wysheid op, want hy besef watter moeilike stadium sy kind deurmaak, en hy beoefen geduld en lankmoedigheid, want hy weet dat die wyse waarop nou opgetree word, gaan bepaal wat die verhouding tussen hulle in die toekoms gaan wees. Te meer is dit die geval met kerke - lede van dieselfde liggaam van Christus.

Die toepassing van hierdie beleid in Sentraal-Afrika het meegebring dat die verhouding tussen die Jongkerke daar en die NGK baie goed is en dat hulle sterk verlang om die bande met die NGK te behou.

5 Christus hou self sy kerk in stand!

So sing die kerk sedert die dae van Martin Luther. In die sendingwerk van die NGK is daar h aantal sprekende bevestigings van hierdie diepe waarheid.

* In Zambië het die personeel van die N G Sending sedert onafhanklikwording van die land in 1964 van meer as 60 tot drie gedaal. Hierdie drie is almal dosente aan die Teologiese Skool op Lusaka. Dit het meegebring dat die verantwoordelikheid vir byna 41 die gemeentelike werk op die skouers van die inheemse leraars oorgeplaas is. Dit het moeilik gegaan om alleen aan te gaan, maar as gevolg van die sending se beleid van "gesamentlike sendingwerk" was hulle reeds tot h ruim mate in gemeentelike werk geskool.

Maar bo-al was dit nie in die eerste plek die NGK se "dogterkerk" nie, maar Christus se kerk, wat deur Hom in stand gehou en uitgebrei word. Die getal belydende lidmate van die kerk (Reformed Church in Zambia) het sedert 1965 van 20 000 tot die huidige getal van 60 000 gegroei.

* In Mosambiek was die NGK in 1922 verplig om te doen wat hy nog nooit gedoen het nie, naamlik om 'n sendingveld totaal te ontruim. En dit vanweë druk van die Rooms-Katolieke Kerk op die destydse Portugese regering, wat dit vir die N G Sending onmoontlik gemaak het om aan te gaan. Vier sendingstasies is ontruim en 255 lidmate en 342 kerkisasante agtergelaat - sonder 'n leraar of selfs evangelis. Vir byna 60 jaar lank sou hulle ook sonder 'n leraar wat by hulle woon, moes klaarkom.

Wat het van hulle geword? Ons sou dink: weer begin bierdrink, veelwywery pleeg en voorvadergeeste aanbid. Dit kon ook gebeur het as dit nie die kerk van Christus was nie, wat deur Hom in stand gehou word: Vandag is daar in dieselfde gebied 5 000 belydende lidmate met vyf gemeentes en twee leraars. 17)

Laat ook hierdie ondervinding 'n riglyn uit die verlede tot bemoediging en geloofsvertroue wees in die "nuwe sendingsituasie" wat die NGK binne gegaan het!

NOTAS

1. C.W.H. Boshoff, Die nuwe sendingsituasie, Pretoria 1979, 13.
2. Nuus uit Zimbabwe, nr 49 (Sept. - Nov. 1982), 3
3. D.B. Barrett, World Christian Encyclopedia, Nairobi-Oxford-New York 1982, 662.
4. Vergelyk D. Crafford, Aan God die dank, Deel 1, Pretoria 1982, 37.
5. Agenda Algemene Sinode 1978, 502 en Handeling van die Sinode 1978, 883.
6. J.H. Bavinck, Inleiding in de Zendingwetenschap, Kampen 1954, 68.
7. J.J. Kritzinger, "Die N G Kerk se buitelandse sending - gister, vandag en môre" in Skrif en Kerk, vol. 3 (1,1982) 22-23.
8. O.C.O. Erasmus, "Kruiskulturele kommunikasie" in Van mens tot mens, Pretoria 1982, 184.

9. D. Crafford, Wêreldsending en wêrelddiakonaat, Pretoria 1966, 141 en 342.
Vergelyk ook J.H. Bavinck, a.w., 93 en 115.
10. J.J. Kritzinger, Die onvoltooide sendingtaak in Noord- en Oos-Transvaal,
Deel I, Pretoria 1982, 8.
11. W.J. van der Merwe, The witness of the Church in Zimbabwe, Lovedale 1982.
12. J. Verkuyl, Inleiding in de nieuwere zendingwetenschap, Kampen 1975,
271-273.
13. J.J. Kritzinger, Onvoltooide sendingtaak, Deel 1, 11.
14. Sien Die kerkorde van die Ned. Geref. Kerk, Pretoria 1978, 52.
15. D. Crafford, Aan God die dank, Deel 1, 563.
16. D. Crafford, "Kommunikasie en die sending" in Van mens tot mens, Pretoria
1982, 300.
17. Vergelyk J.M. Cronjé, Aan God die dank, Deel 2, Pretoria 1981, 224.